

A Tápió-vidék madártani vizsgálata

Füri András és Urbán Sándor

Füri, A. and Urbán, S. 1998. Ornithological evaluation of the Tápió region, Central Hungary. – Ornis Hung. 8 Suppl. 1: 113-118.

The Tápió region, located at the border of Pest and Jász-Nagykun-Szolnok counties, is a relatively small area surrounded by Gödöllő hills and the Jászság. A review in the literature showed that very few taxa were studied in this region. Our aims were to study the diversity of birds, to monitor the endangered species and to identify any threats to the bird fauna. We recorded 128 breeding species, 15 of which are strictly protected.

The Tápió region locates at the border of Pest and Jász-Nagykun-Szolnok county. This area is a relatively small area with unique landscape, which is surrounded by Gödöllő hills and the Jászság. The Tápió region is a less studied area of our country. A review in the literature showed that just a few taxon were studied. We focused on the bird fauna of this district. Our aims were to study the biodiversity and to monitor the endangered species as well as to investigate the deleterious effects on the bird fauna. In the region we recorded 128 breeding species, out of them 15 are strictly protected. We published some differences in the population density of some species. We suggest some guidelines for nature conservation management.

Pest és Jász-Nagykun-Szolnok megye határán helyezkedik el a Tápió-vidék, amely a Duna-Tisza közti hátságba benyúló, a Gödöllői-dombság és a Jászság közé beékelődő, jól körülhatárolható, önálló karakterű kistáj. A Tápió-vidék hazánk egyik kevésbé kutatott területeinek egyike. A térségre vonatkozó szakirodalom ismeretében látható, hogy csak alkalmoszerűen, egy-egy rendszertani csoportra (legtöbb esetben fajra) vonatkozó írás született. Vizsgálatainkat a tájegység madárvilágának megismerésére összpontosítottuk. Célunk a fauna feltárásán túl a veszélyeztetett fajok állományainak nyomon követése és a madártani értékek fennmaradását károsan befolyásoló tényezők felmérése volt. A területen 128 madárfaj fészkelését regisztráltuk, melyből a rendszeresen vagy alkalmoszerűen fészkelő fokozottan védett fajok száma 15. Közöljük néhány fontosabb faj állomány-változásainak adatait. Az aktív védelem konkrét feladataira javaslatot teszünk.

F. A.: *Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatósága, 1121 Budapest, Hűvösvölgyi út 52. U. S.: 5085 Rákóczi falva, Toldi M. út 60.*

1. Bevezetés

Pest megye keleti szegélyén, Jász-Nagykun-Szolnok megyével határosan helyezkedik el a Tápió-vidék, amely a Duna-Tisza közti homokhátságba félszigetszerűen benyúló Gödöllő-Monori dombság és a Jászság közé beékelődő, jól körülhatárolható, önálló jellegzetességű kistáj. A Tápió-vidék hazánk kevésbé kutatott területe-

inek egyike. A publikációkat áttekintve látható, hogy csak alkalmoszerűen, és egy-egy rendszertani csoportra (legtöbb esetben egy fajra) vonatkozó írás született. Radetzky (1926), György (1928), Pátkai (1955), Lózszy (1955), egy-egy rövid cikkben faunisztikai ritkaságokról számol be. A madártani megfigyelések az MME taglétszámának növelésével, az 1970-es évek közepétől kezdve sűrűsödnek. Az Aquila és a Madártani Tájékoztató számaiban megjele-

nő faunisztikai adatok főként Tápiószecső és Farnos környékéről származnak.

Mödlinger (1978) az ugartyúk (*Burhinus oedicnemus*) előfordulását és ökológiai viszonyait vizsgálta dolgozatában, melyben fészkelőhelyként említi ezt a térséget. Ezt erősíti meg Cseresznye & Ságghi (1986) cikke, amelyben egy Farnos térségében talált ugartyúk fióka felneveléséről és repatriálásáról olvashatunk. A Tápióvidék egy részének gyurgyalag (*Merops apiaster*), szalakóta (*Coracias garrulus*) és parti fecske (*Riparia riparia*) állományának alakulásáról Kertész (1986, 1990, 1991) közölt adatokat. Waliczky (1991) az MME adatbázisának felhasználásával az Európai Jelentőségű Madárelőhelyé tervezett (majd nyilvánított) terület fontosabb fészkelő, átvonuló és teelő fajait ismerteti. Péchy (1992) a Farnos és Nagykáta határában lévő tározókat, mocsarakat a kékes rétihéja (*Circus cyaneus*) egyik legjelentősebb hazai teelőhelyeként említi. Urbán (1994) a farmosi szikes legelőn 1993. május 13-án észlelt pásztormadár (*Pastor roseus*) előfordulásáról számol be.

Vizsgálataink során az Alföld eme kevésbé ismert vidéke faunájának megismerésére összpontosítottuk figyelmünket. Célunk a fauna általános feltérképezésén túl a veszélyeztetett fajok állományainak nyomon követése, a madártani értékek fennmaradását károsan befolyásoló tényezők felmérése volt.

2. Terület és módszer

2.1. A vizsgált terület leírása

A vizsgált terület az Észak-alföld hordalékkúp-síkság nyugati peremén, a Gödöllői-dombság és a Jászság közé ékelődve található, nagyjából a Süllyap-Kóka-Tó-

almás-Tápiógyörgye-Tápiószőlős-Tápió-szentmárton és Tápióság települések által határolt sávon belül. A Tápióvidék tengerszint feletti magassága 100 és 200 m közötti, a kistáj DK-i irányba enyhe lejtésű. Az eléggé egyveretű felszínen változatosságot a széles, lapos, sekély völgyet kiala-kított kisvízfolyások (Tápió, Hajta) és a korábbi szárazulati térszínnek ÉNy-DK-i irányba rendeződött garmadabuckái jelentenek.

A Tápióvidék a mérsékelt meleg, száraz és a meleg, száraz éghajlati övezetek határán elterülő kistáj. Az évi átlagos csapadék 560-600 mm között van. A '90-es évek aszályos időjárása ezt a térséget is jelentősen sújtotta. A vizsgált terület a Tisza vízgyűjtő rendszeréhez tartozik. Nagyobb vízfelületek (mesterséges tavak, mocsarak, halastavak, tározók) Tápiószecső, Nagykáta és Farnos határában található.

A kistáj döntő hányada a Duna-Tisza közti flórajárásba (Praematricum) tartozik. A növényzet összetételében a szomszédos flórajárások (Neogradense, Cirsicum) hatása is érzékelhető. A természetes vegetáció jellegzetes típusai mára csak maradványfoltokban lelhetők fel. Csupán a vízfolyások mentén található nagyobb, összefüggő területek, melyek őrzik a hajdani társulási típusokat. A Tápióvidék kiterjedése cca. 350 km², melyen főként az intenzív művelésbe vont területek (szántóföldi növénytermesztés, erdőgazdálkodás stb.) dominálnak. A részletesebb vizsgálat alá vont élőhelytípusok a következők voltak: vízfolyások környezete, mocsarak szikes tavak, mesterséges vízfelületek, mocsárrétek, láprétek, homokpuszták, szikes puszták, természetes- és természet szerű erdők, faültetvények (akácus, nemesnyáras, fenyves), települések, majorok környéke, homokbányák, egyes agrárterületek.

1. Táblázat. A Tápíó-vidék fészkelő faunájának megoszlása védeltségi kategóriák szerint.
Tab. 1. Number of species of the Tápíó region in legal protection categories.

	Fokozottan védett / strictly protected	Védett / protected	Nem védett / not protected	Összesen / total
Alkalmi fészkelő / occasional breeder	7	4	0	11
Rendszeres fészkelő / regular breeder	8	93	16	117
Összes/ total:	15	97	16	128

2.2. Az adatgyűjtés módszerei

A vizsgálatok súlypontját a természetes vagy természetközeli élőhelyekre helyeztük. Miután a Tápíó-vidéket 1988 óta rendszeresen járjuk, ezen élőhelyeket szinte teljességgel sikerült feltérképezni. Évenként minimálisan havi gyakorisággal igyekeztünk az előforduló fajokról információt gyűjteni. Állományfelmérést a fokozottan védett és ritka, veszélyeztetett fajok esetében az előző években megismert és a potenciális fészkelőhelyek bejárásával. 1992-től az MME ritka és telepesen költő madárfajok fészkekállományának monitoring prog-ramjához (RTM) kapcsolódva a térséget 2,5x2,5 km-es UTM koordinátájú részterületeken vizsgáltuk megadott metodika alapján (Waliczky 1992). A Tápíósági Nagy-réten több éven keresztül végeztük a dán rendszerű énekesmadár-pontszámlálást és fészkelőközösség feltárását (Füri 1995).

Az adatgyűjtéssel egyidejűleg figyelmet fordítottunk a populációkat fenyegető veszélyek számbavételére is.

A terepi munkában jelen dolgozat szerzői kívül a JÁSZKUN Természetvédelmi Szervezet és az MME kókai munkacsoportjának tagjai vettek részt.

2. Táblázat. Az állományfelmérések eredményei (fészkelő pár).
Tab. 2. Number of breeding pairs of the Tápíó region.

	1988-1990 közötti adatok	1992 (RTM)	1994 (RTM)
Telepesen fészkelők			
<i>Egretta alba</i>	5-8	4	2
<i>Ardea purpurea</i>	10-15	6-7	5
<i>Falco vespertinus</i>	15-30	20-22	23-25
<i>Merops apiaster</i>	40-50	40	65-70
<i>Riparia riparia</i>	200-250	120-150	90-100
<i>Corvus frugileus</i>	80-100	90-95	60-70
Ritka fészkelők			
<i>Botaurus stellaris</i>	50-60	10-12	5
<i>Ciconia nigra</i>	0-1	1-2	0
<i>Ciconia ciconia</i>	30-35	36	39
<i>Anas strepera</i>	0-1	0	0
<i>Aythya nyroca</i>	10-12	10	7-8
<i>Pernis apivorus</i>	0-1	0	0
<i>Milvus migrans</i>	0-1	0	0
<i>Circus pygargus</i>	1-2	3	1
<i>Falco cherrug</i>	Nincs adat	1	1
<i>Porzana porzana</i>	20-30	10-12	1-2
<i>Crex crex</i>	1-2	0	0
<i>Burhinus oedicnemus</i>	3-6	5	3-4
<i>Limosa limosa</i>	30-60	30	10-12
<i>Numenius arquata</i>	0-2	0	0
<i>Tyto alba</i>	3-4	0	1-2
<i>Asio flammeus</i>	2-3	0	0
<i>Coracias garrulus</i>	15-20	15	8
Közepesen gyakori fajok			
<i>Ixobrychus minutus</i>	30-40	15-17	9-10
<i>Anas querquedula</i>	20-25	10-15	10-12
<i>Anas clypeata</i>	1-3	0	0
<i>Circus aeruginosus</i>	40-50	25-30	13-14
<i>Accipiter gentilis</i>	3	4	3
<i>Accipiter nisus</i>	2	3	2-3
<i>Buteo buteo</i>	7-8	6	8-9
<i>Falco tinnunculus</i>	12-15	15	11-13
<i>Porzana parva</i>	10-20	5	3-4
<i>Tringa totanus</i>	20-25	10-15	12-13
<i>Athene noctua</i>	5-6	5	4
<i>Caprimulgus europaeus</i>	1-2	10-12	10-12
<i>Alcedo atthis</i>	0-1	2	1
<i>Upupa epops</i>	50-55	50-55	45-50
<i>Dryocopus martius</i>	0-1	2	2-3
<i>Luscinia svecica</i>	10-12	5-8	6-7
<i>Luscinola melanopogon</i>	6-10	3-5	4-5
<i>Lanius minor</i>	4-10	10-15	12-14

3. Táblázat. Fehér gólya (*Ciconia ciconia*) fészkelőhelyek és a szaporulat felmérése (1994).
Tab. 3. Breeding sites and reproduction of the White Stork (*Ciconia ciconia*) (1994).

Település	Összes fészek / total no nests	Lakatlan fészek / no. of empty nests	Fészkelő pár fióka nélkül / no. of pairs without nestlings	Fióka/fészek / nestling/nest				Összes fióka / total no. of nestlings
				2	3	4	5	
Farmos	12	2		2	4	4		32
Nagykátá (+Egreskátá)	5		1	1	2	1		12
Szentmárton-kátá	5		1	1	2	1		12
Tápiógyörgye	6	1		2	2	1		19
Tápiószele	4	2	1	1				2
T.szentmárton (+Göböljárás)	4				4			12
Tápiószőlős	2		1		1			3
Tápióbicske	2					2		8
Tápióság	2			1	1			5
Tápiószecső	1				1			3
Tóalmás	1				1			3
Összesen:	44	5	4	12	54	40	5	111

3. Eredmények

3.1. Az állományfelmérések eredményei

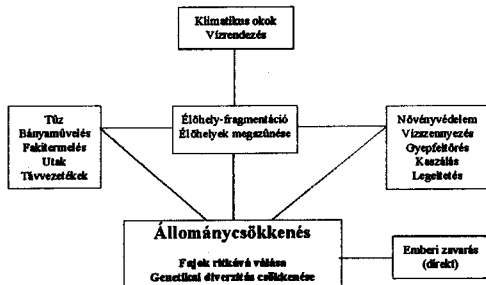
A vizsgálatok nyolc éve alatt a Tápió-vidéken összesen 128 madárfaj fészkelését jegyeztük fel. A rendszeresen és az alkalmanként fészkelő fajok védettség szerinti megoszlása az 1. Táblázatban követhető nyomon. (Az összesítés alapja az 12/1993. (III. 31.) KTM rendelete volt.) A térségben átvonuló-, téli vendég és kóborló fajok száma meghaladta a hatvanat.

Jelen dolgozat keretein belül az RTM alapján végzett állományfelmérések eredményeit közöljük, melyből terjedelmi okok miatt a ritka és telepesen költő, to-

vább a közepesen gyakori fajok adatait a 2. Táblázatban tüntettük fel. A fehér gólya (*Ciconia ciconia*) esetében az 1994. évi országos felméréshez gyűjtött információkat külön kiemelve, a 3. Táblázatban adjuk közre.

3.2. A veszélyeztető tényezők

A madárállományokat fenyegető veszélyek egy része közvetlenül hat az egyedek, állományok élettevékenységére. Másik csoportjuk közvetve, az élőhelyek minőségének romlásán keresztül fejt ki hatását. A veszélyeztető tényezők között vannak olyanok, amelyek a vizsgált terület egészét tekintve befolyásol(hat)ják a faunát, s vannak lokálisan, adott helyre, fajra vonatkozó zavaró hatások (perturbációk). A térségben észlelt, a madárvilágra zavarólag ható tényezőket egy egyszerűsített ábrán mutatjuk be (1. Ábra).

1. Ábra. A főbb veszélyeztető tényezők és hatásuk.

Fig. 1. Main factors that threaten birdlife, and their effects.

4. Értékelés

A fajlista és egyes fajok állományviszonyainak ismeretében elmondható, hogy a vizsgált terület madárvilága még nagy

diverzitású, a kistáj faunájában több ritka, veszélyeztetett faj fordul elő. Ugyanakkor megfigyelhető az élőhelyek fragmentálódása, a veszélyeztető tényezők hatásainak felerősödése. Különösen a wetland típusú élőhelyek állapota romlott, életközösségeik sérülékenyebbé váltak, egyes fajok (csoportok) kritikus helyzetbe kerültek. A Hajta-patak menti mocsarakban, tározókban a '80-as évek végére készkelő kolónia alakult ki, melyben új fészkelő fajként a nagy kócsag (*Egretta alba*) is megjelent. Azonban a fellépő vízhiány a fészkelésre alkalmas területet évről-évre zsugorította. 1994-ben már csak 2 pár próbálkozott költéssel, 1995-ben, mint fészkelő faj eltűnt a területről. A többi gémféle állománya is drasztikusan lecsökkent.

Hasonló tendencia figyelhető meg a réceféléknél és a parti madárfajoknál. Visszaesett a nádi énekesmadarak állománya és a barna rétihéja (*Circus aeruginosus*), mely a térség leggyakoribb ragadozó madara volt. A '90-es évek közepén már csupán a Tápíószező melletti halastórendszer és tározó jelenthetett menedéket a vízi madárvilág néhány faja számára. Örvendetes viszont, hogy a fehér gólya (*Ciconia ciconia*) állomány lassú növekedése tapasztalható. Ebben szerepet játszik a Tápíó-vidéken folyamatosan végzett fészkek áthelyezési program is. 1994-ben a fészkelő párok 10%-a nem röpített fiókat, ugyanakkor a reprodukció ráta - azaz egy fészkelő párra jutó fiókák átlagértéke - kedvezően alakult (2,85). Jakab (1986) a magyarországi gólyapopuláció szaporodási rátáját hat felmérési év alapján 2,21-nek számolta. A térség "gólya-fővárosa" Farnos, ahol 12 db fészkek található.

A telepesen költő fajok közül csökkent a vetési varjú (*Corvus frugileus*) fészkelő

párok száma. Csupán egyetlen kolóniájuk ismeretes Tápíogyörgye határában. A telep védelme a fészkelési időszakban mindenképpen indokolt. Annál is inkább, mivel a varjak fészkeit kék vércsék (*Falco vespertinus*) foglalják el. Számukra is ez az egyetlen olyan lehetőség a Tápíó-vidéken, ahol a telepes fészkelés előnyeit kihasználhatják. Ezen kívül magános, vagy 1-2 párból álló költéseit ismerjük a területen. A felhagyott és működő homokbányák a gyurgyalagok (*Merops apiaster*) és a parti fecskék (*Riparia riparia*) fészkelő üregeit rejtik. Nem mindig veszély nélküli otthon ez, főként az illegálisan "üzemelő" bányákban, - sajnos ebből van több! - éri a két faj állományait zavarás. S hogy a gyurgyalagok költő mennyisége emelkedik, elsősorban alkalmazkodó képességének köszönhető. Kisebb telepei széthúzódtak a térségben, szinte az összes fészkelésre alkalmas - sok esetben akár 50 cm-es - partfalban is megtelepednek.

A homokbuckák vidékén és a szikes legelőkön néhány pár ugartyúk (*Burhinus oedicephalus*) rendszeresen költ. Vonulás előtt kisebb csapatokban gyülekeznek.

Hazánk többi területéhez hasonlóan a Tápíó-vidéken is visszaszorulóban van a szalakóta (*Coracias garrulus*) állomány. A kistáj Ny-i felébe a '90-es évek elejétől nincs fészkelési adat (Kertész 1990). A középső és keleti részeken nagyjából a felére esett vissza a költő párok mennyisége, holott a táplálkozó- és fészkelőhelyek fogyatkozása nem ilyen mértékű.

Végezetül két olyan fajról szólunk, melynek állománya növekvő tendenciát mutatott a nyolc év alatt. Korábban fekete harkály (*Dryocopus martius*) alkalmi fészkelőnek számított, mára 2-3 pár rendszeresen költ a térség Ny-i (erdősültebb) felén. A keleti részeken, ahol az elszórt li-

getekkel váltakozó rétek, nagyobb szikes puszták találhatók a kis őrgébics (*Lanius minor*) egyre gyakrabban figyelhető meg.

A Tápió-vidék gazdag madárvilága véleményünk szerint aktív természetvédelmi beavatkozásokkal őrizhető meg. Valamennyi védelemre érdemes területet természetvédelmi oltalom alá kell helyezni és a fenntartás, kezelés során kiemelt figyelmet kell fordítani a madártani értékek *in situ* védelmére.

Legsürgetőbb feladat a "vizes" élőhelyek rehabilitációja, mely a mesterséges vízpótlástól kezdve a túlméretezett levezetőcsatornák, kiegyenesített patakmedrek környezetbe illő visszaalakítását jelentheti. A nádasok, rétek, legelők gazdasági hasznosítását az ott élő fajok speciális igényeinek figyelembe vételével kell elvégezni. A műszaki üzemi tervvel működő bányákban el kell érni, hogy a fészkelő-üregeket tar-talmazó partfalakon a fiókák kirepülése ne történjen termelés. A természetes, természetszerű erdőállományokat meg kell őrizni, a rétek, legelők nagyméretű, idős fáinak kivágását meg kell tiltani. A füves puszták jelenlegi területaránya nem csökkenthető! A legfontosabb feladatok elvégzéséhez szükséges anyagi fedezetet állami és egyéb forrásokból biztosítani kell. Folytatni kell a mesterséges fészkek kihelyezését az adott élőhelyeken, a veszélyeztetett odúlakó fajok számára (pl. kuvik, gyöngybagoly, szalakóta). A fehér gólya fészkeket minden költési időszakban ellenőrizni kell, szükség esetén a fészkek megemeléséről, fészektartó állványok kihelyezéséről kell gondoskodni.

Köszönetnyilvánítás. Köszönetet mondunk Bartos Orsolya, Benei Béla, Debreczeni Őrs, Drozd Attila, Dudás György, Huber Attila, Káplár Béla, Kalivoda Béla, Kertész László,

Kőszaga Gabriella, Laczik Dénes, Mille János, Nagy Attila, Varga József és Vidra Tamás tagtársaknak, akik a feltáró munka egyes szakaszaiban hasznos segítséget nyújtottak.

Irodalom

- Cseresznye, É. & O. Sági. 1986. Ugartyúk (*Burhinus oedicnemus*) fióka felnevelése és visszavadulása. – Mad. Táj. 1986/1: 22-24.
- Füri, A. 1995. A Tápióság - Tápióbicske közötti Nagy-rét fészkelő madárközösségének vizsgálata. – Aquila 102: 151-160.
- Füri, A. & S. Urbán. 1995. A Tápió-vidék természeti értékei. – JÁSZKUN Természetvédelmi Szervezet, Szolnok, 58 p.
- György, A. 1928. Hajnalmadár Tápiógyörgyén. – Aquila 34-35: 389.
- Jakab, B. 1986. A gólyakutatás és védelem helyzete Magyarországon. pp. 229-235. Az MME II. Tud. Ülése, Szeged.
- Kertész, L. 1986. Gyurgyalag (*Merops apiaster*) és parti fecske (*Riparia riparia*) fészkelőhelyek felmérése a Gödöllői-dombság-Tápió-vidék területén. – Mad. Táj. 1986/1: 36-39.
- Kertész, L. 1990. Szalakóta (*Coracias garrulus*) fészkelési adatok. – Mad. Táj. 1990/1-2: 16-17.
- Kertész, L. 1991. A gyurgyalag (*Merops apiaster*) és parti fecske (*Riparia riparia*) fészkelő-állományainak változása Gödöllői-dombság térségében lévő homokbányákban. – Mad. Táj. 1991/3-4: 16-17.
- Lózszy, F. 1955. Hattyúk Tápiószecsőn. – Aquila 59-62: 378.
- Mödlinger, P. 1978. Az ugartyúk (*Burhinus oedicnemus*) előfordulása és ökológiai viszonyai Magyarországon. – Aquila 85: 59-74.
- Pátkai, I. 1955. Rózsás flamingó Tápiószecsőn. – Aquila 59-62: 369.
- Péchy, T. 1992. Kékes rétihéja (*Circus cyaneus*) telelő állományának vizsgálata. – Mad. Táj. 1992/2: 20-24.
- Radetzky, D. 1926. *Loxia cuvirostra* L. Tápióbicskén. – Aquila 32-33: 259.
- Urbán, S. 1994. Pásztormadár (*Pastor roseus*) előfordulása Farnoson. – Mad. Táj. 1994/1: 22.
- Waliczky, Z. 1991. Európai Jelentőségű Madárelőhelyek Magyarországon. – Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest.
- Waliczky, Z. 1992. Kézikönyv a Ritka és Telepesen Fészkelő Madárfajok állományfelméréséhez. MME kéziratos. – Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest, 8 pp.